

ВИДАННЯ ОУН(Б) ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ: ТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД ПУБЛІКАЦІЙ

Унаслідок безперспективності збройного протистояння радянському режимові в післявоєнний період акцент боротьби ОУН та УПА змістився в ідейно-політичну площину. Намагаючись дати відсіч радянській пропаганді, публіцисти ОУН(б) торкалися широкого кола ідейно-політичних, економічних, пропагандистських та морально-виховних проблем українського суспільства, що сприяло збільшенню кількості видань організації та розширенню їхнього тематичного спектру.

Основним завданням ідеологів організації в підрадянський період стало розвінчування реакційно-загарбницької суті більшовицької системи. Перші пропагандистські матеріали з цього питання, видані у формі листівок, підкреслювали однотипність нацистського й більшовицького режимів та їхнє однаково вороже ставлення до українського народу: «Тікають з України німецько-гітлерівські окупанти. На їх місце приходять такі ж самі сталінсько-більшовицькі загарбники. Зо зміною окупанта в Україні нічого не змінилося. Далі обабіч фронту наїзники палять наші села, руйнують міста, висаджують у повітря фабрики і заводи, насильно мобілізують наш народ до своїх армій та заставляють битися за свої хижацькі інтереси, вивозять на каторжні роботи, нещадно розстрілюють українське населення»¹.

Починаючи з 1945 р. в підпіллі з'являється низка серйозних науково-публіцистичних досліджень, у яких автори критикують ідеологічні засади більшовизму, викривають облудність і підступність політики СРСР щодо підкорених народів на міжнародному рівні, розвінчують тенденційність радянської пропаганди. Найбільше до опрацювання цієї проблематики доклався Осип Дяків – «Горновий» працями «На большевицькому ідеологічному фронті» (1947), «СССР – країна найжорстокішого гноблення народів і визиску» (1949), «Про свободу преси в СРСР» (1949), «Шовіністичне запаморочення і русифікаційна гарячка» (1949), «Ганьба ХХ століття» (1949) тощо.

Висвітлюючи антинародну політику радянського режиму – жорстоку експлуатацію працюючих мас, відсутність свободи слова і

¹ ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 43.

друку, злочинність радянського судочинства, порушення національних прав і свобод, зв'язчу розправу з українським підпіллям, – О. Горновий стверджував, що більшовицька система є ще небезпечнішим рецидивом реакції в історії людства, ніж нацизм: «Советський Союз – це найбільша сьогодні в світі тюрма народів, в якій кліка московсько-більшевицьких імперіялістів жорстоко гнобить десятки народів неросіян [...], в СРСР, в цій на словах “найдемократичнішій державі на світі” на ділі панує абсолютна диктатура ЦК компартії, жахливий варварський терор НКВД, перед чим блідне найжорстокіша диктатура, найдикіший терор, дотепер знані в світовій історії, що в СРСР грубо потоптано демократію, гідність людської особи, цинічно осміяно і згвалтовано всі ті великі завоювання на шляху до прогресу людства, якими так законно пишається сьогодні кожний громадянин демократичних держав»².

Нищівної критики завдав О. Горновий більшовицькій ідеології, яка, на думку публіциста, ніколи не мала нічого спільного з духом марксизму, а становила лише «натягування (дуже зручне і нахабне) марксизму до практичної більшовицької політики»³. Унаслідок війни, яка до решти оголила забріхану більшовицьку ідеологію, розходження між теорією і практикою більшовицького життя стали такі великі, що змушували радянських ідеологів постійно доопрацьовувати партійні доктрини, прикриваючись потребою закріпити позиції соціалізму чи побудовою комунізму. Насправді ж ідеться про «зміцнення позицій сталінських вельмож, виправдання їхнього упривілейованого становища експлуататорів у советському суспільстві»⁴. Викриваючи згубний вплив більшовизму на радянське суспільство, науку і культуру, О. Горновий стверджував, що ідеологія, «скріплена російським шовінізмом і енкаведівськими багнетами», є нежиттєздатною.

Критикуючи підступну радянську пропаганду, чиєю метою було виховати сіру без'язику масу, О. Горновий вказав на характерну особливість радянської преси – «докорінно вивертати і перекручувати дійсність, дослівно, робити з чорного біле, а з білого чорне»⁵. Адже оспівувати заможне життя в Радянській державі в той час, коли тисячі її громадян гинуть з голоду, зазнають жахливих знущань і переслідувань, можуть лише публіцисти, які послу-

² Дяків О. Ганьба ХХ сторіччя // Причинки до суспільного мислення. – 1989. – С. 112.

³ Дяків О. На большевицькому ідеологічному фронті // Дяків-Горновий О. Ідея і чин (Повна збірка творів). – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1968. – С. 219.

⁴ Там само. – С. 260.

⁵ Дяків О. Про свободу преси в СРСР // Дяків-Горновий О. Ідея і чин (Повна збірка творів). – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1968. – С. 273.

говуються в роботі методами «наймерзеннішої брехні, найпідлішими наклепами, найрафінованишим крутіїством»⁶.

Відчутний внесок у розвінчування більшовицької системи зробив Ярослав Старух політологічною статтею «Urior faszyzmu» («Упир фашизму»). Виділивши найхарактерніші ознаки більшовицького суспільства (централізм, політичний терор, урядова пропаганда, глорифікація особи диктатора, мегаломанія, партійний монополізм, мілітаризм, імперіалізм, расизм і под.), автор дійшов висновку, що російський більшовизм належить до типових фашистських режимів: «Це є та сама тоталітарно-диктаторська, мілітаристично-імперіалістична система, тільки ще більш яскрава»⁷. Але якщо німецький нацизм та італійський фашизм уже знищені, то радянська Росія, спекулюючи гаслами інтернаціоналізму й демократії, надалі існує, а отже становить небезпеку для європейських держав.

Глибокий аналіз ідеологічних засад більшовизму здійснила Катерина Зарицька – «У. Кужіль» у статті «Науковість діалектичного матеріалізму» (1946). Її робота належить до серйозних історико-філософських досліджень. Виявляючи непересічну обізнаність у питаннях історії, філософії, фізики, авторка доводить неспроможність діалектичного матеріалізму як методу, що послуговується антинауковими поняттями й доказами⁸.

Різкій критиці на сторінках друкованих видань ОУН(б) було піддано політику СРСР на міжнародному відтинку, що її публіцисти організації визначали винятково як імперіалістичну, загарбницьку. Найповніше ця проблема висвітлена в роботах Дмитра Маївського – «П. Думи» «Большевицька демократизація Європи» (1945), Осипа Дякова – «А. Осипенка» «Кінець другого етапу большевизації країн Центральної та Південно-Східної Європи» (1948), Катерини Зарицької – «У. Кужіль» «Шляхи російського імперіалізму» (1946) і В. Коси «Закордонна політика СРСР» (1946). Побіжно її торкалися Михайло Палідович – «Ю. М. Моряк» у статті «Що далі?» (1944), Яків Бусел – «К. Дніпровий» «Шляхи й перспективи» (1945), Юрченко «Держава в світлі марксистської ідеології та большевицької практики» (1952) та інші публіцисти.

Викриваючи намагання Сталіна опанувати під приводом звільнення від гітлеризму значну частину європейської території, а

⁶ Дяків О. Про свободу преси в СРСР // Дяків-Горновий О. Ідея і чин (Повна збірка творів). – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1968. – С. 273.

⁷ Jarlan. Urior faszyzmu // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1980. – Т. 8. – С. 180–202.

⁸ Кужіль У. Науковість діалектичного матеріалізму // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто–Львів, 1995. – Т. 24. – С. 464–474.

також країни Близького Сходу, ідеологи ОУН(б) писали, що більшовики досить часто у своїй практиці експлуатували місіанську чи культурницьку ідею для розширення імперських володінь і що новочасна експансія більшовизму в Європу здійснюється аж ніяк не з визвольною місією, а з метою встановити більшовицьку диктатуру: «На “визволених” теренах більшовицькі переможці підпорядковують собі цілість життя “визволених”. Умови ці щодо поконаних народів обіймають наступні позиції: 1) Заперечення суверенности народів шляхом контролі внутрішнього життя. 2) Економічний грабунок (відшкодування та користання з усіх економічних ресурсів країни). 3) Втягнення народів у імперіялістичну війну. 4) Винищення невігідних собі елементів. 5) Моральний розклад»⁹.

Щоб зробити цю проблему зрозумілою для широких народних мас, редактори газети «Вісті Української Інформаційної Служби» від 20 травня 1944 р. змалювали її сатиричними засобами, застосовуючи просторічні та фамільярні висловлювання: «Імперіалістичні апетити позбавили почуття міри сталінських посіпак. Їм замало СРСР в старих кордонах, “ім нада міровою революції”. В голодній, обдертій, змученій Червоній Армії, сталінські емісари ширять пропаганду, мовляв, “по занятті України підемо на Краків, Берлін, Париж, Лондон, Вашингтон”. Чи не задалеко товариші-імперіялісти?»¹⁰ – не без іронії запитував анонімний автор.

Антинародність радянського режиму викривав у численних працях Петро Федун – «Полтава». Йому вдалося виділити кілька несподіваних аспектів цієї проблеми. У статті «Чому ми називаємо себе націоналістами» Петро Полтава назвав імперські зазіхання Сталіна злочином проти людства, оскільки, поневолюючи народи, московські правителі перешкоджають їхньому культурному та цивілізаційному розвитку, чим підривають основу для людського поступу, оскільки, як відомо, «стан загальнолюдської культури залежить від участі всіх народів у цьому процесі»¹¹. Схарактеризувавши імперіалістичні війни як міжнародний бандитизм, Петро Полтава наголосив, що об’єднання незалежних держав можливе лише на добровільних засадах з урахуванням усіх політичних, економічних та культурних особливостей кожної з націй, а змагання між народами повинно відбуватися лише «в ділянці мирної культурної цивіліза-

⁹ Дніпровий К. Шляхи й перспективи // Ідея і чин. – 1945. – Ч. 9 // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1995. – Т. 24. – С. 390.

¹⁰ Вісті Української Інформаційної Служби. – 1944. – № 4 // ЦДАВОВУ. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 83 зв.

¹¹ Полтава П. Чому ми називаємо себе націоналістами // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 67.

ційної творчості»¹². Саме за таким принципом створена та функціонує сьогодні Об'єднана Європа.

В іншій роботі П. Федун підкреслював, що московські правителі є передусім ворогами російського народу, оскільки їхня політика стала причиною низького життєвого рівня насамперед російських народних мас: «Отже, як раніше царський, так тепер большевицький російський імперіялізм з його безперервними загарбницькими війнами є головною причиною дотеперішньої економічної нужди народних мас, їхнього жахливого низького життєвого рівня, їхнього убогства»¹³. Тому, стверджував П. Полтава, російський народ повинен стати пліч-о-пліч з іншими поневоленими народами проти імперської політики Кремля за створення незалежних національних держав.

Розвінчуючи плани й методи Кремля щодо українського народу, публіцисти ОУН(б) намагалися зафіксувати на сторінках друкованих видань кожен факт більшовицьких злочинів супроти української людності. Ганебні методи, які НКВД використовував у боротьбі з українським підпіллям (застосування колективної відповідальності, шантаж, середньовічні катування, палення лісів, використання бактеріологічної зброї тощо), навів у статті «Ганьба ХХ сторіччя» (1949) Осип Дяків¹⁴.

Поява такої кількості праць дала керівникові Головного осередку пропаганди та інформаційної служби (ГОПІС) 1948 р. зробити висновок про доволі повне опрацювання антибільшовицької тематики: «Уже майже немає такого питання ні в більшовицькій теорії, ні в більшовицькій практиці, яке не було б нами з'ясоване, висвітлене і викрите»¹⁵, – стверджував Петро Полтава. Однак члени Проводу радили не занедбувати тематики, оскільки «робота над дальнішим розшифруванням большевизму не повинна припинятися»¹⁶. До нерозв'язаних проблем зараховували питання держави в теорії марксизму і ленінізму, експлуаторську сутність т. зв. додаткового продукту, що її більшовики протиставляли капіталістичній категорії додаткової вартості, неспроможність працюючих мас впливати на політику більшовицької кліки тощо.

¹² Полтава П. Чому ми називаємо себе націоналістами // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 68.

¹³ Полтава П. Чому ССРСР повинен бути перебудований на принципі незалежних національних держав всіх підсоветських народів // Полтава П. Збірник підпільних писань. – Мюнхен, 1959. – С. 90.

¹⁴ Дяків О. Ганьба ХХ сторіччя // Причинки до суспільного мислення (Збірка статей). – Б. м. в., 1989. – С. 112–192.

¹⁵ ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10. – Арк. 261.

¹⁶ Вказівки щодо пропагандивної роботи на 1948 рік // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10. – Арк. 265–266.

Поряд із науково-теоретичними роботами ГОСП наказував опрацювати антибільшовицьку тематику в доступнішій для широкого загалу формі, оскільки «праці антирадянського характеру є великих розмірів і занадто академічні, важкі для масового розуміння. Їм бракує пропагандивного моменту»¹⁷. Пропонувалося видати низку невеличких брошурок у 3–6 сторінок науково-популярного змісту. Ними стали: Л-ів – «Самостійність чи блеф?» (1949), Марко Боеслав – «Чому почуття меншевартості?» (1950), Кужіль У. – «Чи большевики ведуть до комунізму?» (1950), М. В-ак – «Большевицька розв'язка національного питання» (1950), Остапчук Корній – «Квітуча республіка чи кольтонія большевицької Москви?» (1950), Максим – «Шкідливий витвір» (1951) тощо.

Розвінчування більшовицької ідеології повинно було відбуватися паралельно з роз'ясненням завдань і цілей організації, адже найкращим аргументом проти політики Москви, на думку керівників ОУН(б), мала стати власна досконало опрацьована програма: «Розробці теоретичних засад національно-визвольної революції, стратегії і тактиці боротьби проти більшовизму та імперіалізму приділити в пропагандивній роботі особливу увагу, пам'ятаючи, що без революційної теорії революційна практика сліпа»¹⁸.

Визначальними в цьому сенсі слід вважати роботи Дмитра Маївського, Ярослава Старуха, Петра Полтави, Осипа Горнового та інших публіцистів, у яких накреслено чіткі стратегічні й тактичні схеми діяльності українського визвольного руху в підрадянській дійсності¹⁹. У боротьбі з більшовизмом керівники ОУН(б) покладалися передусім на власні сили, а тому основним завданням визвольного руху вважали організацію «масової безпосередньої нещадної боротьби за національне визволення, боротьби всіми засобами, які є в нашому розпорядженні»²⁰. Зокрема, П. Полтава в статті «Про наш плян бороть-

¹⁷ Вказівки щодо пропагандивної роботи на 1948 рік // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10. – Арк. 265.

¹⁸ Резолюції Першої конференції Закордонних Частин ОУН // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. (Збірка документів). – Видання ЗЧ ОУН, 1955. – С. 212.

¹⁹ Д. Маївський – «Декларація Проводу Організації українських націоналістів після закінчення Другої світової війни в Європі» (1945); Я. Старух – «Наша відповідь» (1946); З. Савченко – «За що і як боремося» (1946), «Ідейно-політичні основи нашої тактики» (1948); О. Горновий – «Як розуміти концепцію власних сил у нашій національній боротьбі» (1948); П. Федун (Петро Полтава) – «Передпосилки поширення нашого руху в умовах большевицького ССРСР» (1947), «Безпосередньо за що ми ведемо бій» (1949), «Хто такі бандерівці та за що вони борються» (1948), «Чому ССРСР повинен бути перебудований на принципі незалежних національних держав усіх підсоветських народів» (1950), «Про наш плян боротьби за визволення України в теперішній обстановці» (1950) та ін.

²⁰ Полтава П. Елементи революційності українського націоналізму // Літопис Української Повстанської Армії. – Львів, 1995. – Т. 24. – С. 455.

би за визволення України в теперішній обстановці» обґрунтував необхідність розбудовувати національно-визвольне підпілля на українських землях, що є головною передумовою майбутнього визволення українського народу. Без організованої сили боротьба поневоленого народу приречена на поразку, навіть за найсприятливіших обставин, стверджував публіцист²¹. До того ж, в умовах СРСР шлях підпільної збройної боротьби – це єдиний можливий шлях визвольної боротьби взагалі²².

Одночасно ідеологи ОУН(б) намагалися вдихнути нове життя в ідею спільної боротьби всіх поневолених та загрожених більшовизмом народів за побудову незалежних держав. Поширення в повоєнний період впливу СРСР на територію Центрально-Східної Європи дало право теоретикам організації зарахувати до табору опозиційних радянському тоталітарному режимові сил низку європейських націй, що значно підсилювало фронт поневолених Москвою народів та збільшувало їхні шанси на перемогу. «До фронту поневолених народів СРСР, – зазначено в «Декларації Проводу ОУН після закінчення Другої світової війни в Європі», – долучується новий фронт загрожених народів Середньої й Південної Європи останньо “визволених” Червоною Армією з-під німецької окупації. Перед тими народами на всю широчінь стоїть питання збройної революційної боротьби перед намаганнями Сталіна включити їх у склад СРСР. З об’єднання цих двох фронтів повстане бльок поневолених і загрожених народів, що в наслідку своїх революційних дій спричинить розвал союзної тюрми народів і створення вільного життя на руїнах сталінської тиранії»²³.

Концепція спільної боротьби народів Південно-Східної Європи проти міжнародного імперіалізму знайшла ґрунтовне тлумачення в постановках Конференцій ОУН(б), роботах Д. Маївського «Большевицька демократизація Європи» (1945), Я. Старуха «На шляху історичного поступу» (1946), Р. Мох «Перспективи нашої боротьби» (1946), «Відкритий лист до всіх волелюбних народів поза межами СРСР» (1947), О. Горнового «Кінець другого етапу большевизації країн Центральної і Південно-Східної Європи» (1948), П. Полтави «Наш клич “Воля народам і людині” – найбільш прогресивний клич у світі» (1949), – в яких чітко окреслено основні завдання та платформу антибольшевицького

²¹ Полтава П. Про наш плян боротьби за визволення в теперішній обстановці // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1984. – Т. 10. – С. 102.

²² Полтава П. Безпосередньо за що ми ведемо наш бій // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1984. – Т. 10. – С. 76–77.

²³ Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення Другої світової війни в Європі. // Причинки до суспільного мислення (Збірка статей). – Торонто, 1989. – Ч. I. – С. 133–134.

фронту, докладно проаналізовано тогочасні міжнародні відносини, викрито історичне та політичне коріння російського імперіалізму, показано його небезпеку для народів Східної Європи.

У пропагандистських документах і матеріалах наголошували на важливості міжнародної стратегії ОУН: «Наші пропагандивні і організаційні почини на міжнародному відтинкові являються першими і дуже важними кроками в організації революційної боротьби народів проти імперіялістів. Наша міжнародна концепція є невідлучною складовою нашої боротьби. Вона: 1. виводить нашу боротьбу на самостійні рейки, 2. надає розмаху і моральної сили нашій ідеї, 3. виводить нас з загумінка і відкриває шлях іншим народам до боротьби, 4. двига суспільно-політичну думку людства вперед по шляху прогресу»²⁴. Величезне значення боротьби українського народу на міжнародному відтинку підкреслив також Ярослав Старух, назвавши її «складовою поступу людства»²⁵.

Як сприятливий момент для розгортання нового етапу боротьби розглядали можливий конфлікт між Радянським Союзом і англо-американським блоком, надто що в повоєнний період ознаки цього конфлікту, спричиненого претензіями Москви стосовно поділу сфер впливу в Європі, ставали дедалі виразнішими: «Конкуренція між імперіялістичними державами сьогодні посилюється. Вона неминуче приведе до нових імперіялістичних воєн. Це все тільки сприятиме поневоленним народам у їхній визвольній боротьбі. Шанси на перемогу часто створюватимуть їм самі імперіялісти»²⁶.

Створення блоку НАТО (1949) остаточно сформувало біполярну антагоністичну систему міжнародних відносин, що дало підставу українським політикам вважати початок Третьої світової війни цілком реальним. У зв'язку з цим у підпіллі з'явилося кілька статей дискусійного характеру, в яких провідні публіцисти висловили низку несподіваних суджень з приводу стратегії і тактики організації на новому етапі боротьби. У роботах П. Полтави «За тип організованої демократії в майбутній незалежній Українській Державі» (1949) та «Про деякі актуальні питання української визвольної політики» (1951), С. Янішевського – «О. Далекого» «Проблеми визвольної політики в часи війни, майбутньої національної революції і державного

²⁴ *Напрямні політично-пропагандивної роботи // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10. – Арк. 43–44.*

²⁵ *Стояр. На шляху історичного поступу // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 615.*

²⁶ *Резолюції Першої конференції Закордонних Частин ОУН // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. (Збірка документів). – Видання ЗЧ ОУН, 1955. – С. 195.*

будівництва» (1950) окреслено найважливіші кроки організації в момент розв'язання конфлікту та перші місяці державного будівництва, вперше визначено тип державного ладу незалежної Української Держави (парламентська республіка), по-новому вирішено проблему загальнонаціонального проводу (відмова від УГВР та створення Визвольного парламенту України на паритетних засадах), висловлено думки з приводу зміни назви ОУН («ОУН. Незалежність. Соціалізм. Демократія» або «Організація українських патріотів»).

Утвердження радянської влади на всій території України, а також майже повне винищення збройного підпілля змушувало діячів ОУН(б) зважувати перспективи українського визвольного руху. У цьому сенсі особливе значення мають роботи, де ґрунтовно опрацьовано завдання, форми й методи боротьби в підрадянській дійсності з урахуванням усіх можливих варіантів і наслідків цієї боротьби. Одним із перших такий аналіз здійснив відомий публіцист ОУН(б) Іван Гриньох (стаття «В умовах нової дійсності»²⁷). Відповідаючи на питання про доцільність продовжувати боротьбу під радянською окупацією, публіцист зауважив, що капітуляція перед більшовицькою Москвою була б рівнозначна самогубству українського народу. Натомість революційно-визвольна боротьба гарантує духовне самозбереження нації: «[...] виковує міцного духа народу й формує його душу, без чого існування нації неможливе. Вона вкінці – і цього не слід забувати – послаблює противника, надщерблює його сили, зриває маску з його обличчя й обезцінює його та викриває перед очима цілого світу»²⁸. Проблема жертв не повинна зупиняти народ у боротьбі, стверджував публіцист, адже кров, пролита за Батьківщину, – священна. Звертаючись до історії, автор на конкретних прикладах доводить, що найбільших втрат і жертв у людях український народ зазнавав не під час національно-визвольної боротьби, а в момент її ослаблення, коли дозволяв окупантові безборонно себе винищувати.

На продовженні боротьби наполягав і Петро Федун, вважаючи, що зі знищенням підпілля будуть перекреслені всі надії на визволення українського народу в майбутньому²⁹, адже російський окупант зазіхає не лише на територію і природні багатства України, але

²⁷ Настасин І. М. *В умовах нової дійсності // Літопис Української Повстанської Армії.* – Торонто, 1980. – Т. 8. – С. 95–126.

²⁸ Там само. – С. 125.

²⁹ Полтава П. *Про наш плян боротьби за визволення України в теперішній обстановці // Літопис Української Повстанської Армії.* – Торонто, 1984. – Т. 10. – С. 104.

насамперед на душу народу, намагаючись викреслити зі свідомості українця всі національні ознаки і прагнення.

Утрата ілюзій стосовно розв'язання нового збройного конфлікту світового масштабу, відсутність реальної допомоги з боку еміграції, що за прикрим українським звичаєм потонула у чварах, а також відмова стероризованого радянськими спецслужбами українського населення підтримувати визвольну боротьбу не залишали членам підпілля жодних шансів на перемогу та диктували єдиний шлях – умерти за Україну, витворивши тим самим героїський міф, що надихатиме наступні покоління до боротьби. І цей шлях вони обрали свідомо, проголосивши його у відомому документі «Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення Другої світової війни в Європі» (1945, травень): «Ми свідомі того, що наша визвольна боротьба входить у свій найважчий період. На великому священному шляху визвольної боротьби поневоленого народу бувають дні тріумфу і занепаду, і не нам узалежнювати наші дії від майбутньої розв'язки. Ми, як діюче народне покоління, сповняємо свій почесний обов'язок, незалежно від того, чи нам дадуть за це терновий чи лавровий вінок. Ми віримо в силу і воскресення України і знаємо, що своїми діями наближаємо день національного і соціального визволення. Коли б ми і впали, то на нашій крові і ділах зродяться чергові борці, що почате діло попроведять далі, так як і ми продовжуємо труд і працю наших батьків»³⁰.

Упродовж 1945–1949 рр. на сторінках друкованих видань ОУН(б) активно розробляла проблему українсько-польських стосунків. Новий виток напруги, викликаний масовими переселеннями, змусив публіцистів зосередитися на ґрунтовному аналізі взаємин між двома сусідніми народами. Цій проблемі присвячено роботи Я. Старуха «Нові Лідіце» (1945, 1946), В. Галаси «Польсько-українські взаємини» (1946) та «Польща перед виборами» (1946), З. Левенко «Помилкова політика польських антибільшовицьких сил та її згубні наслідки» (1948), О. Назаревич «Масова збройна боротьба на українських землях за лінією Керзона» (1948), а також листівки і звернення «До цілого культурного світу! (Відкритий лист українців, замешкалих за лінією Керзона)» (1945), «Поляки! Віковий західний сусіде!» (1945), «Полякам Ліського і Сяніцького повітів – до загального відома» (1945), «Український народ!» (1946) тощо.

³⁰ Декларація Проводу Організації Українських Націоналістів після закінчення Другої світової війни в Європі // Причинки до суспільного мислення (Збірка статей). – Торонто, 1989. – Ч. I. – С. 139–140.

Простежуючи історичну тяглість українсько-польських стосунків, публіцисти ОУН(б) відзначали, що визвольні змагання українців ніколи не мали підтримки в польських політиків, які, проте, завжди знаходили спільну мову з іншими імперськими державами, щоби поділитися з ними українськими територіями: «В час наших визвольних змагань козацької доби не дійшло до компромісу між українською Революцією і польськими чи російськими загарбниками. Натомість порозумілися між собою польські і московські загарбники в Андрусові 1667 р. І поділили між собою Україну. Новітні визвольні змагання знайшли свій епілог у 1923 р. в Ризі, де польські і російські імперіалісти знову порозумілись коштом України»³¹.

У загарбницьких планах звинувачував Варшаву й Михайло Палідович: «Польща, після упадку української Київської та Галицько-волинської Держави, потрактувала всі українські землі як терен своєї політично-територіяльної та економічної експанзії на Сході» та від того часу не припиняє «розглядати українській нарід і його державницько-визвольні змагання як свою внутрішню справу»³². Проектуючи політику польського керівництва на українсько-польські відносини, М. Палідович відзначав, що польський імперіалізм є важливою перешкодою на шляху порозуміння між обома сусідніми народами, а тому подальші стосунки між ними будуть залежати від того, чи зможуть польські політики відмовитися від імперських планів щодо українських земель.

Василь Галаса в брошурі «Польсько-українські взаємини» наголосив, що загарбницька політика польського керівництва стосовно України є згубною насамперед для польського народу, оскільки не лише витворила «ярку ненависть поміж обидвома народами»³³, але й завжди ослаблювала Польщу як державу. Однак поляки не полишають загарбницьких планів навіть тоді, коли самі перебувають у неволі, що робить українську проблему «надгробним каменем Польщі»³⁴. На жаль, усвідомити справедливність цих тверджень поляки спромоглися лише на початку 1990-х рр., коли Польща однією з перших визнала незалежну Українську Державу і почала активно лобювати її інтереси в багатьох європейських структурах.

³¹ В обличчі подвійного наступу // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 41. – Арк. 6 зв.

³² Карпатський Л. М. До українсько-польських взаємин // Ідея і чин. – 1944. – № 4 // Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 24. – С. 271–272.

³³ Савченко З. Українсько-польські взаємини // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 34. – Арк. 5–6.

³⁴ Там само.

Попри агресивну політику польського керівництва щодо українців теоретики ОУН(б) в численних статтях, заявах, листівках, звернених до польського народу, закликали поляків приєднуватися до спільного фронту поневолених більшовизмом народів: «Ваше місце як поневоленого народу не в таборі імперіалістів, що хочуть поневолити і знищити всі поневолені народи, а в революційному таборі поневолених народів. Ваша боротьба повинна йти не в руку з московським імперіалізмом, що хоче Вас знищити, а проти московських і німецьких імперіалістів. Вашим політичним гаслом повинно бути не загарбання чужих територій при помочі ворожих вам імперіалізмів, а будова власної держави на етнографічній території. Свобода народам! Свобода людині! – цей повинен бути ваш клич у боротьбі. Під цим кличем сьогодні борються народи Східної і Західної Європи проти імперіалістів. Під цим кличем ви єдино можете здобути свою державу»³⁵.

Одночасно лідери ОУН(б) заявляли, що не збираються узгоджувати своєї визвольної політики з планами польського керівництва, оскільки «поневолені народи мають сили, щоб і без участі поляків визволитися з-під большевицької тиранії, тим більше, що ситуація на міжнародній арені укладається в їхню користь. А від того, чи поляки включають себе до фронту поневолених народів, чи підуть проти нього, буде залежати життя або смерть перш за все їх самих»³⁶.

Розпорошення українців по території Польщі внаслідок операції «Вісла» зробило безпредметною діяльність відділів УПА на Закерзонні і, нарешті, зупинило криваве протистояння. Настав час підбивати підсумки, які були невтішними для обох сторін. Видання ОУН(б) відзначали, що польське керівництво, намагаючись поневолити українців, переоцінило свої сили – в результаті програли обидва народи. Проте якщо ОУН та УПА залишилися в ідейно-політичній ділянці непереможеними, то польське підпілля спіткало повне ідеологічне банкрутство. Це сталося тому, вказували ідеологи організації, що польське підпілля базоване «не на глибоких поступових, вселюдських незнищених ідеалах і правдах, але на миршавій слабенькій тіні – відблиску давно пропаних минулих віків польської великодержавності на Сході, опертої на імперіалістичних засадах»³⁷.

³⁵ *Поляки!* // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 34. – Арк. 95.

³⁶ *Польське питання* // Інформатор. – 1945. – № 3 // *Літопис Української Повстанської Армії*. – Торонто, 1987. – Т. 16. – С. 79.

³⁷ *Інструкція*. – 1947. – 10 квітня // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 34. – Арк. 48.

Висвітлюючи судові процеси над керівниками WiN-у на початку 1947 р., публіцисти ОУН(б) вказували, що в таборі польських антибільшовицьких сил панують розгубленість і зневіра, а до оздоровлення психіки польського політикуму ще дуже далеко: «Це був справді показовий процес, яскравий образ повного ідейного політичного роздоріжжя польського підпілля. Усі вагаються, усі не знають, як і куди їм йти. Прокляття історичної шляхецько-сенкевичівської ідеологічної спадщини, імперсько-шовіністичний моцарстовий дурман спаралізував цілковито всякий розмах думки, замкнув усі горизонти, і польський протибільшовицький табор ніяк не годен вийти поза ці рамці. Треба мабуть ще довгого варення у більшовицькому китлі, щоб польська психікавилічилась з цього параліжу»³⁸. Це, фактично, те саме, що пишуть сьогоднішні польські дослідники про свій політичний досвід.

Тематика видань ОУН(б) не обмежувалась ідеологічними проблемами. Виконуючи настанови ГОСП і Проводу, публіцисти ОУН(б) торкалися усіх сфер життя українського суспільства, зокрема докладали максимум зусиль, щоб не допустити його радянізації, щоб зупинити русифікацію. Одним із найдієвіших кроків у цьому напрямку була агітація проти виборів до Верховної Ради СРСР і УРСР, яких результати більшовики свідомо фальшували на свою користь, намагаючись таким чином легітимізувати свою присутність на ЗУЗ (Західно-Українських Землях). Протестуючи проти примусового характеру виборчої кампанії до Верховної Ради СРСР у лютому 1946 р., що проходила під жорстким адміністративним тиском і дулами автоматів, члени організації закликали українських громадян бойкотувати «більшовицьку виборчу комедію»: «Сталінські вибори – це глум над демократією! Геть такі вибори! Ні один не йдемо до виборів. Хай живуть справжні вибори в Українській самостійній державі!»³⁹ – писали листівки.

Найповніше позицію ОУН у цьому питанні окреслила відозва УГВР «Заклик до бойкоту виборів до Верховної Ради так званої УРСР»⁴⁰. Вказуючи на антидемократичний характер сталінських виборів, члени УГВР закликали громадян не піддаватися залякуванням і терору та не йти на виборчі дільниці, адже взяти участь

³⁸ З огляду українських земель за лінією Керзона за місяць січень 1947 р. // *Ідея і чин.* – 1947. – Ч. 10–11 // *ДА СБУ.* – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 31. – Арк. 268.

³⁹ *Україна проти сталінських виборів // Причинки до суспільного мислення.* – Торонто, 1989. – Ч. 6. – С. 153.

⁴⁰ *Заклик до бойкоту виборів до Верховної Ради так званої УРСР // Літопис нескореної України.* – Львів, 1997. – Т. 2. – С. 236–239.

у виборах означає голосувати за «сталінських паразитів», «партійних вельмож», «народних палачів». За допомогою виборів Сталін хоче «показати перед світом, що так звана УРСР – нібито незалежна держава українського народу» та «прикрити свою політику гноблення і експлуатації України»⁴¹. Вільне волевиявлення можливе лише в незалежній державі, тому українське населення повинно об'єднатися докола боротьби за УССД. «Ворог безсилий, коли народ об'єднаний»⁴², – резюмувала відозва.

Низку публікацій було звернено проти запровадження на західноукраїнських землях колгоспної системи. У листівках і відозвах ОУН(б) – «Відозва до населення західних областей України» (1945, грудень), «Брати-селяни західних українських земель!» (1947), «Українські селяни!» (1947), «Організаторам і членам ініціативних груп і правлінь колгоспів» (1947), «Селяни-колгоспники» (1948) – постійно наголошувалося, що запровадження колгоспів – це більшовицький спосіб ожебрачити український народ, що в колгоспах на селян чекають виснажлива праця за безцінь, злидні й голодна смерть, а непокірних – дорога в Сибір: «Страшне національне безправ'я, фізичне винищення, страждання, голод і злидні чекають Вас. Від Вас відберуть землю, майно, худобу, а самих, обдертих і босих, силоміць поженуть на колгоспну панцину, де Ви від раннього ранку до пізньої ночі, і літом у спеку, і взимку у холоді, не розгинаючи спини, змушені будете безустанно працювати. Кращих селян позбавлять щастя жити на Рідній Землі – вивезуть у холодний Сибір, чи степи Казахстану, а їхні господарства зруйнують. З Ваших присадибних ділянок залишать Вам тільки маленькі клаптики. Ваші села опустіють, городи бур'яном позаростають. Сади Ваші повисихають. В хатах Ваших запанує бідність, злидні і смуток»⁴³.

Публіцисти ОУН(б) закликали селян рішуче протидіяти колективізації, не зважаючи на погрози і залякування більшовицьких чиновників, бо «Сибір – це каторга і голод для частини людей, колгоспи – це каторга, голод і смерть для всіх!»⁴⁴. Частина листівок була звернена до організаторів колгоспів, яким наказували відступитися від злочинної діяльності, інакше їх чекатиме ганебна смерть: «Разом зі Сталіним,

⁴¹ *Заклик до бойкоту виборів до Верховної Ради так званої УРСР // Літопис нескореної України. – Львів, 1997. – Т. 2. – С. 237.*

⁴² *Там само. – С. 239.*

⁴³ *Відозва до населення західних областей України // ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2974. – Арк. 25.*

⁴⁴ *Українські селяни! // Причинки до суспільного мислення (Збірка статей). – Торонто, 1989. – Ч. 6. – С. 189.*

⁴⁵ *ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 5040. – Арк. 7.*

хрущовими, литвинами, слонями повиснете і ви, як повисли вислужники Гітлера і гестапо»⁴⁵.

Антиколгоспній тематиці присвятили статті О. Дяків – «Новий наступ сталінських вельмож на колгоспників (1947) і В. Кук – «Колгоспне рабство» (1950). У цих роботах на основі економічних розрахунків, статистичних даних, а також свідчень очевидців роз'яснено грабіжницький принцип функціонування сталінських колгоспів, згідно з яким лєвова частка напрацьованого колгоспниками майна потрапляла до рук партійних верховодів, наголошено на безправ'ї членів колгоспів, низькому рівні оплати їхньої праці, недостатньому забезпеченні духовних та інтелектуальних запитів селян. Ідеологи ОУН(б) також відзначали, що запровадженням на ЗУЗ колгоспної системи радянська влада має намір покінчити з революційно-визвольним рухом, оскільки збіднілі селяни будуть не в змозі підтримувати підпілля матеріально.

Агітація на цьому напрямі виявилася доволі успішною, оскільки якнайкраще відповідала приватновласницькій свідомості західно-українського селянина. Налякані голодомором 1930-х рр., а також післявоєнною міграцією голодних східноукраїнських селян західняки відмовлялися вступати до колгоспів, нищили колгоспне майно. Лише 1950 р., застосовуючи грубу силу, радянська влада зуміла колективізувати західноукраїнське село.

Антирадянську тематику активно опрацьовували в листівках і зверненнях до українського народу та найрізноманітніших його соціально-політичних груп: «Відозва до населення Західних областей України, селян і робітників Осередніх і Східних українських земель» (1945), «До українського народу під московсько-більшовицькою окупацією» (1946), «Слово до учителів, братів зі східних областей України» (1946), «Українці греко-католики!» (1946), «Українські юнаки і дівчата!» (1947), «Українці-інваліди, бувші учасники т. зв. “вітчизняної війни”» (1947), «Народе України!» (1948), «Звернення ОУН до працівників радянської адміністрації західних областей України» (1950), «Промислові робітники України!» (1951) тощо. У цих матеріалах публіцисти послуговувалися значно простішою лексикою і термінологією, широко використовували емоційно забарвлені слова, наводили загальнозрозумілі порівняння та приклади.

Найактивнішу антирадянську й антиросійську пропагандивну роботу проводили у східноукраїнському середовищі, яке, внаслідок довголітнього московського поневолення, зазнало відчутної денационалізації. Звертаючись до прикладів з історії, народних традицій, закликаючи оцінювати життєві вартості не з погляду більшовицької ідеології, а із загальнолюдських позицій і засад

християнської моралі, публіцисти ОУН(б) намагалися прищепити східноукраїнським масам почуття патріотизму, національної гідності, бажання боротися за досягнення державницьких ідеалів. Відозва «Слово до учителів, братів зо східних областей України!» закликала: «Учителі, у своїй боротьбі будьте безстрашні, мужні і послідовні. Гидується трусливості і плазування перед ворогом. Це злочин сьогодні дбати тільки про себе, коли сталінські окупанти палять наші села, мордують невинних людей, запроторюють у сибірські концтабори, коли по Україні снуються валки опухлих голодуючих братів наших. Це злочин – спокійно сидіти, заклавши руки, коли знахабнілі сталінські бандити топчуть нашу національну честь і гідність, вогнем і залізом випалюють все, що дійсно українське»⁴⁶.

Післявоєнна міграція селян-східняків у західноукраїнські області, спричинена голодом на Великій Україні, створювала догідні умови для подібної агітації на ЗУЗ, що пропагандисти ОУН(б) не забарилися використати. «Вести пропаганду між українцями східних областей, – наказувала одна з інструкцій Проводу від 12 листопада 1945 р. – Ми, щоб здобути Схід у 1941 році вислали туди багато людей, які, пробиваючи цей рухомий кордон, платили життям. Сьогодні цих українців маємо тут. Ми мусимо пам'ятати, що здобуваючи Схід робимо більше як половину революційної роботи. Без Сходу Української Держави нам не здобути. Тому: “Лицем до Сходу!”»

Листівка-звернення «Українці західних областей!» закликала допомагати східнякам одягом і харчами, а одночасно інформувати їх про боротьбу ОУН і УПА: «Нашим національним обов'язком є використати широку зустріч з братами-наддніпрянцями для того, щоб вказати їм, що єдиний вихід з нашого трагічного становища поневоленого, колоніального народу – це революційна боротьба усього українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу»⁴⁷.

У 1950 році керівник ГОПІС поставив перед пропагандивним апаратом ОУН(б) нове далекоглядне завдання: «Боротися за зближення між східними і західними українцями, зокрема між молоддю, змагати в друкованій, так і в усній пропаганді до ліквідації відчуження, яке ще сьогодні існує між обома частинами народу»⁴⁸. На жаль, сьогоднішні парламентарі та політики згадують про цю

⁴⁶ *Слово до учителів, братів зо східних областей України! // Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1997. – С. 259.*

⁴⁷ *Українці західних областей. Листівка ОУН(б) // Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1997. – С. 263.*

⁴⁸ *Осередок Пропаганди і Інформації при Проводі ОУН. – 1950. – Вип. 4. – С. 12 // Фондова група Львівського історичного музею «Пам'ятки визвольних змагань». ПВЗ-227.*

проблему лише тоді, коли ворожі Україні сили використовують її як розмінну карту у своїй далеко не чесній політичній грі. Державної програми, яка б передбачала консолідацію населення різних регіонів України, сьогодні не існує, і саме цим пояснюється різниця в культурних та політичних поглядах східних і західних українців, яка не лише не зменшується, а навіть поглиблюється.

У середовищі українських націоналістів уперше цієї проблеми торкнувся Дмитро Маївський у брошурі «Лицем до народу» (1942). Відзначаючи негативні риси східняків, такі як повна або часткова денационалізація, анархізм, тяжіння до московської культури і нехоть до Заходу, публіцист наголошував, що основним завданням націоналістичного підпілля на східноукраїнських землях є «відірвати розгублені українські маси від московсько-більшевицьких берегів, здобути їх душі, розірвати це глибоке зрощення України з Москвою і повести маси до власних берегів, до рідної ідеї, коротко: повернути їх лицем до Батьківщини»⁴⁹.

З новою силою проблему соборності Української Держави підняв Михайло Дяченко – «Марко Боєслав» у брошурі «За соборний моноліт» (1950). Закликаючи всіх українців до єдності і згоди, публіцист наголошував, що різниця в ментальності східно- і західноукраїнського населення є справою рук поневолювачів різного ґатунку, які намагалися «вщепити в українську душу свої щонайгірші прикмети»⁵⁰. Тому кожний свідомий українець мусить подолати в собі західноукраїнську зарозумілість чи східняцьку некерованість та розхристаність характеру, що ведуть до нерозуміння й ворожнечі. Як справжній психолог, Михайло Дяченко вчив уважніше ставитися до людей, які внаслідок більшовицького виховання втратили національну свідомість. «Національна єдність, солідарність і гаряча братня любов українського народу хай стануть святим законом для всіх 50 мільйонів українців! – Геть збручанський духовний кордон! Геть братній роздор і свари! Україна понад усе! – хай стануть все-національними українськими лозунгами сьогоднішнього так важного вирішального часу. Хай слово “Соборність” не буде тільки книжковою фразою, але щоденним хлібом та правдивою ідеєю наших буднів»⁵¹.

У представників українського підпілля велику тривогу викликала насильна русифікація українського населення, запроваджувана за допомогою російськомовної адміністрації, ЗМІ, через освітянські

⁴⁹ Дума П. Лицем до народу // Науково-довідкова бібліотека Центрального державного історичного архіву.

⁵⁰ Боєслав Марко За соборний моноліт. – 1950. – С. 1 // Приватний архів автора.

⁵¹ Там само. – С. 9.

заклади, а також засобами морального тиску. «В українських містах на українській землі українець боїться говорити українською мовою. Чи може бути страшніше рабство?»⁵² – обурювався Ярослав Богдан – «Рамзенко», який справедливо вважав мовну дискримінацію ознакою підневільного становища нації. Усвідомлюючи, що русифікація української мови може стати незворотною, публіцисти ОУН(б) активно викривали способи і засоби русифікаційної політики Москви.

«Своєю злочинною політикою сталінські вельможі намагаються русифікувати українців, – зазначалося в одній з листівок. – Вони, з одного боку, затирають усі відмінності української мови, якими вона різко відрізняється від російської мови, штучно наближають її до останньої, з другого боку, на кожному кроці ставлять перед нами російську мову, як мову “виду”, як мову “культурнішу”, як мову, яку кожен повинен знати. Серед нас поширюється російська книжка, російською мовою видаються майже всі наукові підручники, випускаються газети [...] В школі ставиться сьогодні фактично російську мову в упривілейоване становище, ставиться її перед рідною мовою, бо це, мовляв, мова Леніна, Сталіна, Пушкіна, Чернишевського, Тургенєва, Горького»⁵³. Щоразу підкреслюючи, що російська мова – це мова окупанта України, підпільні видання закликали українців не піддаватися русифікаційним впливам: «Всі спроби поставити російську мову перед рідною, всі спроби створити штучні переваги на боці російської мови, як і всі інші намагання русифікувати нас, мусять стрінати рішучий спротив від усіх чесних українців»⁵⁴. Ці слова і сьогодні звучать надзвичайно актуально, адже закон про мову в незалежній Українській Державі постійно порушується.

З метою протиставитися духовному поневоленню нації українські націоналісти активно виступали проти перекручень радянських науковців у галузі історичної науки, яка була поставлена на службу імперським інтересам Москви. Брошура Василя Бея – «Уласа» «Чи дійсно “старший брат?”» є вагомим науковим дослідженням, у якому на історичному, культурному, мовному, а навіть антропологічному рівнях спростовано більшовицькі теорії про спорідненість українського й російського народів, про їхнє нібито одночасне виникнення з одного праслов'янського кореня, заперечено місіанську роль російської культури і нації загалом. Спираючись на численні

⁵² Рамзенко В. Чому ми за УССД? // *Літопис Української Повстанської Армії*. – Торонто, 1984. – Т. 10. – С. 133.

⁵³ Слово до учителів, братів зо східних областей України! // *Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади*. – Львів, 1997. – С. 256–257.

⁵⁴ Там само.

історичні дослідження, а також на давні рукописи, автор доводить, що український народ є самобутнім європейським народом, який «блистів високою культурою і могутньою державною організацією»⁵⁵ вже тоді, коли російська нація була щойно в зародковому стані. З огляду на це російський народ не може бути українському народові «старшим братом», надто що подальший хід українсько-російських відносин мало нагадує братні стосунки. Цій же проблемі присвячені брошури «Викриття російсько-більшевицької фальсифікації історії України» (1949), «Українська культура під більшовиками» (1948); «Російська винищувальна політика по відношенню до України» (1949), «Шевченко й більшовики» (1951) У. Дніпровської та ін.

Спираючись на праці М. Костомарова, М. Грушевського, І. Крип'якевича, Д. Дорошенка, підпільні автори подавали об'єктивно-наукове бачення історії України, насамперед звертаючи увагу читача на ті моменти, які були пов'язані з визвольною боротьбою українського народу: «Переяславська легенда» (1948), «Історія революційної боротьби в Наддніпрянській Україні» (1948); «Чому повстання 1648 року було переможне?» (1948) П. Полтави; «В 300-літні роковини Козацької Революції під проводом гетьмана Богдана Хмельницького» (1948) Літописця; «Виговський, Дорошенко і Мазепа не зрадники, а борці за державну незалежність України» (1952) М. Мечника. З цією ж метою було видано низку листівок із портретами видатних українських діячів (Миколи Міхновського, Степана Петлюри, Євгена Коновальця) і відповідними написами.

В останні роки однією з пріоритетних стала проблема виховання молоді. Намагаючись уберегти українських юнаків і дівчат від денационалізаційного впливу радянської пропаганди, українські підпільники забороняли молоді вступати до піонерських організацій і комсомолу, брати участь у більшовицьких розвагах і забавах, відвідувати клуби, лекції, мітинги й под. У численних листівках, а також спеціальних молодіжних виданнях наголошувалося, що справжньою метою «сталінської опіки» над українською молоддю є виховувати слухняних громадян імперії. «Не підемо в піонери і комсомол, – писала газета «На зміну» (1946, № 1). – Туди більшовики вибирають здібнішу молодь, щоб мати добрих яничарів. В комсомолі вже спеціально школять перевертнів. Там вбивають українській молоді всі почуття української національної честі і моралі, дусять героїчний характер, виполюють до кореня любов до України і її героїв, заціплюють в українську молодь переконання боротися бездумно “за

⁵⁵ Улас. *Чи дійсно «старший брат»?* – 1950. – С. 7 // *Приватний архів автора.*

⁵⁶ *На зміну.* – 1946. – Ч. 1. – С. 9 // *Приватний архів автора.*

Сталіна, за родіну”, – значить – за ще більше покріпощення і поневолення України»⁵⁶.

Наголошуючи на колоніальному становищі України, яке щороку стає все нестерпнішим, листівки й відозви закликали юнаків і дівчат готувати себе до боротьби за незалежну Українську Державу: читати і розповсюджувати націоналістичну літературу, пильно вивчати військову справу, займатися спортом, не вживати російської мови, в школах і вузах вивчати лише фахові дисципліни, уникати розмов із сталінськими агітаторами тощо⁵⁷. У деяких листівках молодих людей закликали чинити відвертий спротив окупаційному більшовицькому режимові: «Український юначе! Нині Україна вогка від святої крові повстанців-революціонерів. Вдихай молодими грудьми пах її і хай він буде твоїм повітрям. Не вагайся носити при собі зброю, щоб у пригожу хвилину скерувати її в серце окупанта. Не бійся п'ястуком повчити большевицького зайду, коли він зневажає ім'я твого народу. Не бійся плюнути енкаведистові у вічі, коли він підбирається до твоєї душі»⁵⁸. Однак жодна з листівок не закликала молодь вливатися до лав повстанців.

Намагаючись задовольнити широкі інтелектуальні потреби молоді, підпілля видавало наукові дослідження з історії, філософії, психології, літератури, географії, землезнавства тощо, для написання яких залучали фахівців у різних галузях із числа української інтелігенції, що проживала легально. Ці роботи були цікаві тим, що містили твердження, факти, статистичні дані, відмінні від наведених у радянських виданнях. Більшість із них мали анонімний характер: «Розвиток української політичної думки» (1947), «Короткий витяг з історії народів» (1947), «Українські землі і українське населення світу» (1947), «Україна в революційних рухах Росії» (1948), «Козаки у творчості Шевченка» (1948), «Короткий огляд українського письменства» (1948). Частину робіт було підписано псевдонімами, які розшифрувати не вдається (очевидно, для безпеки авторів їх ніде не було зафіксовано): Ленко І. – «Шевченко – апостол незалежності України» (1947), Т. Б. – «Микола Хвильовий» (1949) тощо.

З огляду на те, що особливо сильний виховно-пропагандивний ефект справляли на молодь видання мистецького плану, в підпіллі видавали десятки збірників поезій, гуморесок, оповідань, драматичних творів, спогадів, пісенників тощо. Відповідальність за їх

⁵⁷ *Українській селянській, робітничій та інтелігентській молоді в західних областях т.зв. УССР, яка живе легально // ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2968. – Арк. 154–157.*

⁵⁸ *Молоді друзі! // На чатах. – 1947. – Ч. 2 // ЦДІАЛ України. – Ф. Р-9. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 5.*

виготовлення було покладено на окружні осередки пропаганди (ООП). Зокрема, керівники ООП повинні були знаходити людей, здібних до літературної творчості, та слідкувати, щоб випуск був «витриманий політично і на певному культурному рівні»⁵⁹. У 1948 р. зусиллями членів КОП Подільського краю почав видаватися літературно-критичний журнал «Підпільне слово», на чиїх сторінках розміщували літературознавчі статті, критичні статті-рецензії, огляди підпільних видань літературного плану. Метою журналу було дати дописувачам можливість користати з критики їхньої творчості, забезпечивши обмін думками між авторами та редактором, що має сприяти узагальненню творчого досвіду⁶⁰. Наявність такого видання видається парадоксальною, адже переважно для обговорення подібних проблем у підпіллі немає ні можливостей, ні часу. Проте цей факт зайвий раз доводить усеохопність українського визвольного руху, намагання його лідерів тримати під контролем усі сфери життя суспільства.

Упродовж 1947–1953 рр. літературні твори складала четверту частину річних видань організації. Серед них варто відзначити поетичні збірки Петра Гетьманця – «Петра Василенка» «Мої повстанські марші» (1946), Марка Боєслава – «Михайла Дяченка» «Народові» (1950), Марти Гай – «Галини Голояд» «До зорі» (1950), збірки оповідань М. Дмитренко – «Богданни Світлик» «На смерть, не на життя» (1945), О. Ілинської – «Любові Гайовської» «Посів» (1952), «Шофер» (1952), збірку гуморесок Кузьменка «Двигнем» (1947), збірник пісень «Повстанський стяг» (1947) та ін.

У 1948 р. керівник ГОСП Петро Федун звернув увагу на ще одну занедбану ділянку у сфері виготовлення пропагандивних матеріалів: «Дуже мало появилoся у нас літератури з ідейно- і морально-виховним змістом»⁶¹. Підпільні публіцисти відреагували на це зауваження низкою праць про формування характеру, виховання сили волі, вироблення високих моральних якостей, відданість ідеалам боротьби: Одарич – «За ширші обрії» (1946), В. Свіжий – «Що повинен засвоїти кожний юнак» (1948), М. Дяченко – «За здорову душу української дитини» (1949), «Формуймо сильну волю» (1949), Костюк – «Виїмок з психології» (1950), Рамзенко В. – «Будь готовий і не встидайся, українче, як тебе називають націоналістом!» (1951), Я. Л. – «Твори себе сам» (1953) тощо.

⁵⁹ *Короткі вказівки щодо пропагандивної роботи на найближчий час (1947) // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10. – Арк. 230.*

⁶⁰ *Підпільне слово. – 1948. – № 1. – С. 4 // Архів Центру досліджень визвольного руху.*

⁶¹ *Вказівки щодо пропагандивної роботи на 1948 рік // ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10. – Арк. 264.*

Усвідомлюючи той факт, що у вихованні дітей найважливішу роль відіграє сім'я, підпілля 1950 р. видало брошуру «Вказівки батькам у вихованні дітей». Зазначаючи, що радянська система впливає на українську молодь у напрямі «виховання улегливості і вислужництва перед більшовиками, виховання почуття меншевартості у відношенні до “великого” російського народу, виховання “запалу” до т. зв. соціалістичної праці»⁶², автор роботи закликає протиставитися цьому через націоналістичне виховання в сім'ях. Він дає низку порад батькам з приводу виховання дітей у підрадянській дійсності, суть яких полягає в тому, щоб нейтралізувати вплив більшовицької пропаганди на молодь. Серед найдієвіших методів – заборона членства у більшовицьких молодіжних організаціях, роз'яснювальні бесіди, а також особистий приклад.

Тематична спрямованість видань ОУН(б) повоєнного десятиліття була цілковито підпорядкована ідейно-політичній лінії організації. Ідеологи та публіцисти відповідно до вказівок ГОСП та Проводу висвітлювали завдання й цілі організації в боротьбі з більшовизмом, торкалися складних українсько-польських узаємин, намагались активно впливати на всі сфери життя українського суспільства, а також інших підрадянських народів. Високий ідейно-політичний та інтелектуальний рівень цих матеріалів забезпечував їм популярність та спроможність конкурувати з радянськими пропагандивними виданнями. Проповідуючи загальнолюдські й національні цінності, теоретики ОУН(б) відчутно впливали на формування свідомості українського народу, що перешкоджало радянській організації українського суспільства та майже на десять років затримало утвердження радянської влади на західноукраїнських землях. Характерною особливістю післявоєнних робіт підпільних публіцистів є повна відсутність будь-яких ознак меншовартості, запобігання перед московською політичною чи культурною елітою – це ті моменти, яких сьогодні, на жаль, так бракує суспільно-політичній думці незалежної України.

⁶² *Вказівки батькам у вихованні дітей. – 1950. – С. 2 // Приватний архів автора.*